

Tillsynen av skolan är i grunden feltänkt

Svenska Dagbladet den 1 januari 2023

Svensk skola är ifrågasatt och fungerar dåligt: skolresultaten är svaga, likvärdigheten minskar och arbets-miljön är undermålig. Senast har konstaterats att elevernas kunskaper om demokrati överlag är ringa. I befolkningen som helhet är det också illa ställt med dessa kunskaper, vilket bekräftar skolans misslyckanden.

Lösningsförsöken tycks snarast späda på problem och lärar-utbildningarna lockar få sökande trots högre löner, lärar-legitimation och karriär-tjänster. Glädjebetyg är vanliga.

En svag grundskola påverkar gymnasie-skolan negativt, vilket i sin tur gör att många misslyckas på högskolan. På många utbildningar blir eleverna "välutbildade" på papperet men lär sig lite eller inget alls som gör dem mer kognitivt välfungerande, kunniga eller lämpliga för ett tänkt framtida jobb.

En stor del av problemet är den logik som går ut på att vägen till en välfungerande verksamhet är detaljerade lagar och regelverk som utförare åläggs att nogsamt följa. Senast i raden: skärpt formell granskning av huvudman. Det kan möjligen stoppa ett fåtal oseriösa ägare men slår mot ideella skolor som har svårt att klara gransknings-kostnaden.

En starkt juridifierad skola, inriktad på regel-efterlevnad, omfattande dokumentation och tillsyn av formalia är i grunden feltänkt. I själva verket är det källan till problemet. Att skärpa kraven på skolan betyder i praktiken ytterligare juridifiering och betoning på formalia-efterlevnad.

Skolinspektionen utövar tillsyn och söker säkerställa att skolan fungerar i linje med lagstiftarens intentioner. Myndigheten har muskler för att åtgärda avsteg. Fel leder till viten och media fungerar som skammekanism. I stället för att utvärdera om skolan fungerar bra som helhet, fokuserar man på formella fel. Skolorna tvingas därför att prioritera gransknings-barhet på bekostnad av själva undervisningen och resultaten. Tid och kraft måste ägnas åt att ha rätt dokumentation, resurser som annars kunde ha lagts på undervisningen. En fin, uppdaterad mobbnings-plan och att "följa rutiner" blir viktigare än att tänka och handla självständigt och omdömesgillt, vilket ofta krävs för resultat.

Parallellt finns en stor verksamhet som ska ge goda råd, initiera dialoger, och producera rapporter om hur olika delar av skolan fungerar samt säkerställa formell gransknings-barhet. Skolbyråkratin och den allmänna skolförbättrar-klassen är stor och snabbt växande. Skolverket har fördubblats på tio år och har nu 800 anställda. Bristen på lärare är stor; myndigheter, konsult-verksamhet och andra skolförbättrare dammsuger samtidigt skolans kärnverksamhet på kompetenta personer. Bristen på erfarna och duktiga lärare som lämnar skolområdet eller blir skolförbättrare försvagar den kvarvarande lärarkåren. Men med rådande logik kan inte förbättrings-försök genom reformer och utvecklings-projekt få önskad effekt. Skolor styrs allt för mycket av krav på att göra allt formellt rätt, ha all dokumentation i ordning, följa standarder och framstå som bra. Och göra elever och föräldrar nöjda – med höga betyg.

Vad göra i stället, för att få en välfungerande skola? Klargör i läro- och kursplaner vilket kunskaps-stoff som ska studeras i respektive ämne i varje årskurs. Koncentrera granskningen på

skarpa bedömningar av praktik och resultat och säkerställ att svaga resultat i förhållande till förutsättningarna får kännbara konsekvenser. Flytta fokus från formalia-kontroll till att ta fasta på vad skolor åstadkommer i termer av faktiskt lärande av fakta och färdigheter. Utifrån detta kan man sedan arbeta selektivt med förbättringar.

En modell vore *peer review* (kollegial granskning), att utomstående kvalificerade lärare (inte jurister!) gör oanmälda besök och bedömer arbets-former och resultat, exempelvis genom att granska urval av nationella prov och annan examination. Ett slump-mässigt urval av elever kan tas ut att svara på frågor eller lösa uppgifter i valda ämnen, individuellt och i grupp. Utöver ämnes-kunskaper kan grupp-interaktion och sociala mål bedömas. Viktigt är att bedömarna granskar jämförbara skolor, det vill säga med beaktande av antal utlands-födda, socio-ekonomisk bakgrund med mera.

Huvudman och skola får sedan återföring om förbättrings-behov men främst tydligt besked om hur skolan fungerar: mycket bra, bra, godtagbart, tveksamt eller undermåligt. Skolor med en svag praktik och svaga resultat och glädje-betyg kan bli föremål för ny tillsyn och åtgärder, i allvarliga fall statlig förvaltning eller nedläggning. Även glädjebetyg – skillnad mellan extern bedömning och betyg – motiverar sanktion. Om skolor upplever sig felaktigt bedömda kan de begära en förnyad bedömning.

Det blir en tillsyn som handlar mer om verksamheten och mindre om regel-efterlevnad – ett kraftfullt, resultat-förbättrande alternativ till dagens formalistiska granskning och tandlösa idéer om att "lita på professionen" eller bara ge goda råd. Det viktiga blir vad man åstadkommer, inte god förmåga att skriva policyer, rutiner och åtgärds-planer.

Minimala krav på dokumentation skulle spara tid och frigöra mycket resurser. Mer tid kan då ägnas undervisning, lektions-förberedelser och återkoppling till eleverna. Men framför allt skulle en omdefiniering av tankesätt och arbete bort från regel-följande stimulera skolor att koncentrera sig på väsentligheter. Skolledningarnas ökade autonomi skulle ge utrymme för kreativitet och situations-anpassning, vilket skulle göra arbetet mer meningsfullt. Lärarbristen kunde motverkas. Resultatet skulle bli rejäla kunskapslyft, både rättvisa och rättvisande betyg. Problemet med fuskande skolor skulle kraftigt minska. Om verkliga resultat – ej betyg – skulle fastslås blir det minimalt utrymme för oseriösa aktörer.

Svensk skola är i stort behov av uppräckning. Granskning som tar fasta på vad man gör och åstadkommer är härvidlag avgörande.

Mats Alvesson

Magnus Henrekson